

CAELESTIS HARMONIA

Bence Gábor

„Jer, keresztyének szent kara!”

Evangélikus Sanctus-énekvers

2007 óta magyar evangélikusságunk ismét használhatja a „Szent vagy örökké, Atya Úristen” kezdetű régi énekét.¹ A négystrófás ének akár rövid hitvallásként is értelmezhető: versszakasaiban szentnek mondja az Atyát, a Fiút és a Szentlelket, megemlékezik tetteikről, majd negyedik versként szabad doxológiát énekel. A háromszor szent Isten felemlítése megidézi az úrvacsora liturgiájának Sanctus tételét is. Ezért a Gyülekezeti liturgikus könyv 817. éneke kis híján ezt az alcímet kapta: *Protestáns Sanctus*. A kötetet véleményező Dobszay László tette szavá, hogy éppen egy liturgikus tételket tartalmazó kötet legyen szigorúbb a műfajnevek használatában: a háromszor szent elhangzása még nem tesz egy éneklet Sanctus-parafrazissá. Így került az ének fölé végül ez az alcím: *Hitvallás és dicsőítés*.

Bence Gábor egyházzenesz, a budapesti Deák Téri Evangélikus Gimnázium tanára, a Kántorképző Intézet vezetője, kelenföldi kántor.

Szent vagy ö - rök - ké, A - tya Úr - is - ten,
a ma - gas mennyek - ben, Ki te - rem - tet - tél
és meg - tar - tot - tál e nyo - mo - rult test - ben.

2. Szent a mi Urunk, Úr Jézus Krisztus, kit értünk bocsátál, Kivel megváltál, hogy testünk miatt lelkünk el ne vesszen.
3. Szent a Szentlélek, ki az Atyával egy és a Fiúval, Aki vigasztal, és tanít minket az örök életre.
4. Szentség, dicsőség, légyen tisztesség a Szentháromságnak, Ki uralkodik egy Istenségben most és mindörökké.

¹ Sz: Debrecen, 1602. D: Kolozsvár, 1744. GyLK 817.

De hol vannak a valódi Sanctus-átiratok? Hogyan lehetséges, hogy az evangélikus énekköltészetben, amelyben szinte minden liturgikus tételre számos verses parafrázis készült, nehezen találunk koráldallamra írt Sanctus-szöveget?

Már az 1982-ben kiadott Evangélikus énekeskönyv szerkesztői is küzdöttek ezzel a kérdéssel: a kötetben található három Sanctus-énekvers egyike frissen készült az énekeskönyvbe (*Szent, szent, szent mennyekben az Isten*; EÉ 11/A, Marschalkó Gyula verse) és pontosan követi a Sanctus gondolatait, a másik kettő éppen csak annyiban Sanctus, hogy a „szent” szót háromszor egymás mellé helyező dicsőítő jellegű énekkivágat. [12/A: *Itt az Isten köztünk, ..., Szent, szent, szent az Isten!*; 13/A: *Az Urat áldom én, ..., Szent, szent, szent! — zengje szánk...*]

Időben visszafelé haladva: az 1955-ben megjelent Keresztyén énekeskönyv, pontosabban: annak 1963 utáni kiadásai bemutatják, hogy a hosszabb Te Deum-parafrázisok egy-egy veresszaknyi kivágata is lehet Sanctus-énekvers. A közölt négy lehetőség közül kettő is Te Deum-ének részlete. A harmadik az EÉ 13-ban használt énekvers régebbi fordítása: *Áldott legyen az Úr!* (Ekkor még nem használtuk az ének saját dallamát, a *Jer, dicsérjük Istent* dallamra énekeltük azt, és e dallamon még lehetséges volt nyelvtörés nélkül kimondani a *Szent, szent, szent-et.*) Negyedikként pedig megjelenik a cikk címében felidézett ének, a *Jer, keresztyének szent kara*, egy olyan énekvers, amely az általános dicsőítő gondolatokon kívül egyáltalán nem nevezhető Sanctusnak, sőt a háromszor szent Isten jelzője itt éppen a gyülekezetre vonatkoztatva jelenik meg. Az énekvers szövege:²

*Jer, keresztyének szent kara, / dicsérjük Istenünket, / ki vesztiünket nem akarja,
/ de örök életünket. / Áldjuk, ki üdvösségünkre / mindent megtett örömiünkre /
a Jézus Krisztus által.*

Hogyan lehetséges, hogy ez az énekvers állt évtizedeken keresztül a Sanctus tétel helyén? Nem gondolhatjuk, hogy Raffay Sándor püspök és környezete, akik 1936-ban vezették be az énekverses liturgiát, ennyire érzéketlenek lettek volna! Föllapozva a korabeli rendtartáskönyvet, jobban megértjük a választás okait.

Az „Úrvacsoraosztás” fejezetcím alatt —illő bevezetés és bűnbánati ének után— a c) ponttól kezdve ezt találjuk:

c) **Lelkész** (Praefatio és sanctus): *Hozzád emelem lelkemet, óh Uram! Istenem, benned bízom, ne szégyenüljek meg! Emlékezzél meg, Uram, irgalmasságodról és kegyelmisségedről, mert azok öröktől fogva vannak. Ifjúságom vétkeiről és bűneimről ne emlékezzél meg. Kegyelmed szerint emlékezzél meg rólam, a te jóvoltodért, Uram! (Zs 25) Szent, szent, szent a Seregek Ura, mind a széles föld teljes az ő dicsőségével! (Ézs 6, 3) Az Úr szent neve legyen áldott mostantól fogva mindörökké. Ámen. (Zs 118,3)*

Gyülekezet éneke (*Jer, keresztyének szent kara*; Dt. 119,1)

d) **Lelkész** (Commemoratio): Alapige és úrvacsorai beszéd

e) **Lelkész** (Gyónó imádság): *Jertek, bűnbánó hívek, buzgó és őszinte imádsággal tárjátok fel lelketeket a kegyelem örök Istene előtt és kérjétek bűneitek bocsánatát.*

² Dallam: *Dicsőség mennyben Istennek ~ ma: A menny Urának tisztelet*, Decius Gloria-éneke. Szöveg: J. S. Dietrich (1721–1797), ford.: Kiss János püspök (1770–1846), Dt. 119,1. NB: az adventi énekek között!

Nem tartozik szorosan témánkhoz, de mégis szembevetendő, hogy ekkor a gyónás még teljes egészében beépült az úrvacsorai szertartásba, megszakítja annak folyamatát: a gyónási részt lezáró énekversek után következik a Consecratio a Miatyánkkal és a szerzési igékkel, Decius Agnus Dei-éneke és maga az úrvacsoraosztás. Köztudott, hogy a XVIII. századtól a gyónás és az úrvacsora összenőtt az evangélikus istentiszteleteken. A magángyónás gyakorlata egészen visszaszorult, s csak a konfirmációi oktatás keretében beszéltek róla, mikor Luther írásait magyarázták. Láthatjuk, hogy a Raffay-féle liturgikus reform még alkalmazkodik ehhez a szokáshoz, az úrvacsora bűnbánati jellege oly erős, hogy a fenséges Sanctus-himnusz is bűnbánati zsoltárral vezetik be, s a dicsőítésre felszólító énekvers után úrvacsorai beszéd (a gyakorlatban gyónási előkészítés) és gyónás követi azt.

A korábbi kérdésre válaszolva —miként magyarázható, hogy a Sanctus-énekvers helyén nem valódi parafrázis állt 1936 és 1963 között (sőt jószerivel az 1982-es énekeskönyv megjelenéséig)— azt válaszolhatjuk, hogy az énekverses rendek magyarországi bevezetések a gyülekezet énekét valamiféle közösségi reagálásnak fogták fel a lelkész által végzett liturgia egyes elemeire. A lelkész imádkozta a Sanctus szövegét, a gyülekezet nem ezt ismételte meg verses parafrázissal, hanem reagált a dicsőítésre. Önmagát buzdította és tanította a fölcsendülő énekverssel: *Jer, keresztyének szent kara, / dicsérjük Istenünket! / Ki vesztünket nem akarja...*

Ilyen típusú énekversek szólaltak meg az istentisztelet bevezető liturgiájában is: a bevezető ige után (ekkor még nem használtak introitus-zsoltárt) az *Örül mi szívünk, mikor ezt halljuk* kezdetű énekvers, vagy de tempore bevezető ének, a bűnbánati imádsághoz kapcsolódva legtöbbször az *Én Istenem, én bűnös ember*, a kegyelemhirdetésre válaszolva pedig a *Dicsérd, én lelkem* (mai fordítása szerint: *Aldjad, én lelkem*). Egyetlen kivétel akadt csak ez alól, az Agnus Dei-ének. Az úrvacsoraosztás előtt Decius parafrázisát énekelték már déd- és nagyszüleink is, a *Krisztus, ártatlan Bárány*-t. A korai énekverses liturgiában ez az egyetlen olyan tétel, amely a gyülekezet hangján szólal meg, s ahol a gyülekezeti énekvers nem csak reagálás, válasz a lelkész által mondott liturgikus szövegre.

Az eltelt évtizedek alatt több lépésben sokat változott istentiszteleti rendünk. Egyházunk liturgiáért felelős vezetői (elsősorban Pröhle Károly professzor és Trajtler Gábor zeneigazgató) óvatos lépésekkel vezették be egyházunk népét az egyetemes liturgiai formákhoz közelítő istentiszteleti rendekbe: egy-egy változtatáskor figyeltek arra, hogy a gyülekezeti tagoknak mindig több legyen az „ismerős elem”, mint az újdonság az istentisztelet menetében. Néha így őriztek meg —az átmenetiség tudatában— olyan énekverseket is, amelyek nem tökéletesen feleltek meg a rájuk rótt liturgikus feladatnak. Így énekelhette egyházunk néhány évtizedig Sanctus-énekként a *Jer, keresztyének szent kara* énekverset, hogy aztán a következő változtatáskor —az új énekeskönyv megjelenésekor— a liturgia rendje maradjon változatlan és a Sanctus-ének újulhasson meg.

Az úrvacsorai rend énekeit vizsgálva föl kell tennünk azt a kérdést is, hogy ha Decius Agnus Dei-éneke ilyen természetességgel készíti elő a szentség vételét évtizedek óta, miért nem használjuk Decius Sanctus-parafrázisát is. Az egyházzenei szakkönyvek szinte kivétel nélkül írnak arról, hogy a Luther-kortárs Decius két jól ismert ordinárium-parafrázisa mellett (Gloria: *Allein Gott in der Höh' sei Ehr / A menny Urának tisztelet; Agnus Dei: O Lamm Gottes, unschuldig / Krisztus, ártatlan Bárány*) egy háromversszakos Sanctus-éneket is alkotott. Ennek dallamát azonban sokáig nem azonosították. Szépségét látva nehezen érthető, miért nem terjedt ugyanúgy el, mint a fent említett társai. A *Das deutsche Kirchenlied* című kiadvány szerint dallama így hangzik:³

A44 a17 1543⁰⁵ MagdR um 1543 Bl. 159' L

**Hillich ys Godt de Va - der/ 2 Hillich ys God
 3 Bei - der Geist trw - e ra - der/ 4 Hillich ys reyn
 20 de Sö - - ne/ 5 Ein ey - ni - ger wol - de - - der/ 6 vn - ser vnde
 30 vnde scho - - ne.
 40 vn - ser Ve - der/ 7 mit vlith he vns vor - sor - - get. (3)
 [N. Decius]

Több helyen romlott szövege így olvasható egy 1855-ös szakkönyvben — ekkor a dallamot még nem ismerték:

Das Sanctus

(Geystliche leder und Psalmen, Magdeborch dorch Hans Walther 1543 in 8o Bl. XCI.)

1.	2.	3.
Hillich ys Godt de Vader,	Starcke Vörste, mechtige	Christe sy alle tiđt prise,
Hillich ys Godt de Sön,	Here auer Zebaoth,	De dar quam in Godes namen,
Beider Geist truwe rader,	Alle Sünde, Dodt vnde de Helle	Mit wunderliker wyse
Hillich ys rein vnde schön,	Vor em gantz möthen vallen,	Vnse viende althosamen
Ein einiger woldeder	Darumm Hemmel vnde erden	Weldig hefft auerwunnen
Vnser vnde vnser Veder,	Vull syner eere werden	Vnde syn rick ingenamen:
Mit vlith he uns verforget.	Vnde schrien Hosianna.	Nu ropt all Hosianna. ⁴

³ DKL — *Das deutsche Kirchenlied: Kritische Gesamtausgabe der Melodien*. Hg. Konrad AMELN, Markus JENNY, Walther LIPPARDT. Abteilung III, Band 1, *Die Melodien bis 1570*. Teil 1: *Melodien aus Autoren drucken und Liedblättern*. Vorgelegt von Joachim STALMANN, bearbeitet von Karl-Günther HARTMANN und Hans-Otto KORTH, unter Mitarbeit von Jürgen GRIMM und Robert SKERIS. Textband, Notenband. Bärenreiter, Kassel usw. 1993.

⁴ *Geschichte des deutschen Kirchenlied vom 16. Jahrhundert bis auf unsere Zeit*. Von S. A. CUNZ. Erster Theil. Lösche, Leipzig 1855. 116–117.

Luther is próbálkozott Sanctus-ének kialakításával — erről többet tudunk. Adatunk van arról, hogy Johann Walter nagyon sikeresnek tartotta a „Deutsche Messe” számára készült alkotást, de tudjuk azt is, hogy már a maga idejében sem vált általánosan ismertté, nem gyökerezett meg a gyakorlatban.⁵ Ennek valószínűsíthető oka az, hogy összeállításakor Luthert elragadja a bibliai szöveg iránti feltétlen tisztelet lendülete, és az egész ézsaiási képet felidézi a szigorúan vett Sanctus-szöveg előtt. A Benedictus szövegét pedig egyszerűen elhagyja.⁶ A lutheri dallam is inkább liturgikus ének, semmint ritmizált korál.

Azt kell gondolnunk, hogy az olyan istentiszteleteken, ahol a gyülekezet a lutheri szellemben aktív részese volt a szertartásnak, nem okozott gondot az anyanyelvre fordított Sanctus-szöveg használata sem. Ezt adataink szerint gregorián hagyományokon alapuló dallamokon szólaltatták meg. A szöveget néha kiegészítették magyarázó jellegű betoldásokkal: talán Decius szövege lehetett ilyenkor a minta, aki a „háromszor szent”-et a Szentháromság egyes személyeire vonatkoztatja. Ilyen példát találunk az 1950-ben megjelent *Cantate!* énekművetben is (C. 33) *Szent vagy, Atya Úristen* szövegkezzel.⁷

Szent vagy A-tya Úr - is - ten! Szent vagy Fi-ú Is - ten! Szent
5
vagy Szent-lé-lek Úr-is-ten! Te vagy a Se-re-gek U-ra.
9
Ég-föld tel-ve di-cső-sé-ged-del. Ho-zsán-na a
12
ma-gas-ság-ban! Ál-dott le-gyen a - ki_ jő Az Úr
18
szent ne-vé-ben. Ho-zsán-na a ma-gas- ság - ban!

⁵ Luther reformátortársa, a wittenbergi városi templom vezető lelkésze, Bugenhagen írja egy levelében, hogy ezt az éneket még Wittenbergben is csak ritkán énekeltek.

⁶ Szövege Is 6,1–4 alapján, Vietorisz József fordításában: *Ézsaiás próféta látta őt, / mert megjelent a jós az Úr előtt, / fényes, magas királyi széken ült, / prêmes palástja messze elterült. / Jobb s bal felől egy-egy szeráfja állt, / hat szárny jelentvén az Úr angyalát, / kettő védőn hajolt arcuk felé, / a második pár lábukat fedé, / lebegve tartá fent a harmadik, / és ajkukról e szózat hallatik: / Szent, szent az Isten, a Mindenható; / Szent, szent az Isten, a Mindenható; / Szent, szent az Isten, a Mindenható! / Dicsőségéhez nincsen fogható! / Ég s föld betelve Őt magasztalá, / míg rája lassan felhő szállt alá.*

⁷ A dallam forrása: Braunschweig 1543, Gotha 1646, Zahn 8630/C.

A XX. század liturgikus megújulási folyamatában mégsem vált ismertté és használttá ez az ének sem, ekkor ugyanis a kizárólag verses énekeken nevelődött hívek még nagyon idegenkedtek a nem strófikus énekektől. A Gyülekezeti liturgikus könyv összeállításakor éppen ezért egy olyan éneket választottunk a liturgikus tételek parafrázisait tartalmazó sorozatba (*GyLK 628/Sanctus*), amely már a barokk korban erősebben átformálódott, ritmusa, hangnemi kitérései korálszerűvé teszik. Az elmúlt évek tapasztalatai azt mutatják, hogy a gyülekezet könnyen megtanulta és szívesen énekli az ünnepléses dallamot.⁸ A dallamra szinte minden nehézség nélkül rá lehetett igazítani a Sanctus magyar szövegét: *Szent az Isten, Szent az Úr, Seregek szent Istene! Telve ég és föld Nagy dicsőségével! Hozsánna a magasságban! Ím, áldott, aki jó Az Úr nevében! Hozsánna a magasságban!*

Sanctus Dallam: Bach korálgyűjtemény (Sulyok I.) 122

Szent az Is - ten, Szent az Úr, Se - re -
 gek szent Is - te - ne! Tel - ve ég és föld Nagy di - cső -
 sé - gé - vel! Ho - zsán - na a ma - gas - ság - ban!
 Ím, ál - dott, A - ki jó Az Úr ne - vé - ben!
 Ho - zsán - na a ma - gas - ság - ban!

EG 185.3, Szb.

⁸ Forrása: Steinau/Oder 1726; J. S. Bach: *Négyszólamú korálfeldolgozások*, szerk. SULLYOK I. Editio Musica, Budapest 1982. 122. sz., BWV 325.